

בסוף דבריו נתן טעם לשיטה האומרת שאם הובא לב"ד קודם שמילאוהו שוב אין לו תקנה. ולפי דעה זו לכאורה בטלה הראיה הנ"ל ואפשר שכשר אפילו מולא לאחר זמן.

ואל תתמה, שהרי אויר סוכה פוסל בשלשה, סכך פסול פוסל בארבעה — בתוס' עמדו על הקשר בין הנידונים. ולולא דבריהם היה אפשר לומר שרצו להביא דוגמא שקיים עקרון זה בדין תורה, שחלל ריק גרוע ממלא-פסול, שלולא שיש כמותו בדאורייתא, לא יתקנו חכמים. לפי שכל תקנותם תקנו כעין דיני התורה (עפ"י קובץ שעורים. וע"ע במה שכתב בריש ביצה. וע' במובא לעיל קנא:).
 עוד על הקשר בין הנידונים — ע' צפנת פענח הל' סוכה ה, טז).

דף קסג

שני שיטין וארבעה אוירין — יש מפרשים טעם הדבר, לפי שכתב העדים גדול מעט מכתבת הסופר, כדלעיל, לכן שיערו שב' שיטין וד' אוירין של הסופר הוא שיעור כתיבת שתי שיטין ואויר באמצע של כל אדם (תורי"ד).

אמרי, סהדי אטיוטא הוא דחתימי... — כתב הש"ך (מו סקפ"ח): **...ועוד קשה בעיני מאד לומר דעדים אטיוטא הוא דחתימי לפירוש הרמב"ם וסייעתו שפרש שריטות — לאיזה צורך חתמו, ומה עדות הם מעידים על השריטות, וכי היאך יעלה על הדעת לומר שעדים כתבו עדותם על שריטות שאין בו דבר ממש, מה שייד עדות או חתימה על זה, וא"כ לא היה להם לחתום כלל? וגם לפי מה שכתבנו לעיל (ס"ק פה) דהעיקר דטיוטא פירושו מלא דיו. ופירושב"ם שמעידים שלא יחשדו לבעל השטר, וקשה לי, מנ"ל שמעידים שלא יחשדו, דלמא אדרבא מעידים להפך? וגם מאי פריך בין עדים לשטר נמי מטייט ליה, ולמא ליה לשנויי דאמרי סהדי אטיוטא חתמי שלא יחשדו בעל השטר, הא פשיטא דטיוטא בין שטר לעדים פסול, דאל"כ כל שטר שכתוב בו תנאי או דבר של חובה בסוף השטר קודם חתימת העדים יטייטנו בדיו?!**

לכך פרש הש"ך (בדעת הרי"ף והרא"ש) **'עדים אטיוטא חתמי'** — כיון שחתומים לאחר הטיוט יש לומר שחתמו עדותם גם על דבר חובה שהיה כתוב לפניהם. והקשו: **'בין עדים לאשרתא נמי אמרי בי דינא אטיוטא הוא דחתימי'** — שמא כתבו איזה דבר חובה וחתמו עליו? ומתריך: **'ב"ד אטיוטא לא חתימי'** כלומר, הרי אינם חותמים מיד אחר הטיוטא, אלא מזכירים את קיום השטר ועל הקיום הם חתומים, ולא על הטיוטא הקודמת לקיום.

אך כל זה רק אם נפרש 'טיוטא' — שמלאו בדיו, שאפשר שהיה כתוב שם קודם ועתה אינו ניכר, אבל לפירוש התוס' רמב"ן ור"ן ועוד ראשונים, שאינו אלא נקודות וקוים בענין שניכר אם נכתב שם דבר — אין שייד לפרש כן.

ולפי פירוש זה, הוסיף הש"ך, זה שפסלו בשתי שיטין ריוח בין הכתב לעדים — דוקא אם השאיר מקום פנוי, או מילאו בדיו — שחוששים שמחק דברים, אבל אם שרט וסימן שם סימונים וכדומה, שניכר שלא היה כתוב שם דברים אחרים — כשר, וכדין מילאו בחתימות קרובים, או שחזר שם על ענינו של שטר.

'בית דין אטייטא לא חתמי' — כתב הרמב"ן ז"ל: מי שפרש הטעם משום שמזכירים בקיומם על מה מקיימים, אינו יודע מהו סח — שאין ב"ד מזכירים אלא חתימת העדים. ואם כתבו סתם 'נתקיים שטר זה בפנינו' — כשר. ולא עוד אלא שהם חותמים אע"פ שלא קראו את השטר כלל ואינם יודעים מה כתוב בו, כדתניא בכתובות (קט:).

והש"ך (מו סקפ"ח), לאחר שהאריך בפירוש הסוגיא, הביא דברי הרמב"ן וכתב: 'ואיני יודע מה הוא שח הרמב"ן, דמה בכך שחותמים אע"פ שלא קראוהו, מ"מ כותבים מיד בסמוך לחתימתן שנתקיים שטר זה, וא"כ הם מזכירים על מה חתמו, שעל מה שנכתב קודם חתימתן חתמו, (היינו, שנתקיים שטר זה) משא"כ בעדים, שקודם חתימתן לא נכתב שום דבר רק הטייטא הוא לפני חתימתן'.

(וע' יד רמה שפרש כן. וכ"כ הדרישה. וע' רש"י. ונראה שקושית הרמב"ן לא היתה אלא למי שמפרש שבעצם אפשר שב"ד חותמין אטייטא, אלא רק משום שהם מפרשים דבריהם על מה הם חותמים, לכך אין חשש — דהא ליתא, כי אין ב"ד מפרשים אלא כותבים באופן כללי שמקיימים השטר. ולכן הפירוש שאין ב"ד יושבים לקיים טייטא).

זליחוש דלמא גייז ליה לעילא ומחיק ליה לטייטא... — על קושית התוס' (בע"ב, ד"ה הניחא) הלא חשש זה קיים בכל שטר, גם כשלא השאיר ריוח ב' שיטין, שמא ימחוק השטר הראשון ויכתוב בו כאות נפשו ויזייף חתימות העדים, ונמצאת האשרתא שלמטה מקיימת הזיוף — תרץ בתוס' הרי"ד שאין חוששים לכך, לפי שירא שמא יתברר שהעדים לא חתמו אותן חתימות ונמצא מפסיד הכל, שגם מה שהיה לו ניטל ממנו. אבל בשחרחיק שני שיטין, שיוכל לחתוך העליון עם העדים, שאם ירצה יוציאנו ויגבה בו, ובנוסף לכך יכתוב באותן שתי שיטות, אם יועיל יועיל ואם לאו — לא יועיל ולא יפסיד.

וכן בהרחקת ב' שיטין בין הכתב לחתימות העדים פסול, כי חוששים שיחתוך השטר, וישאיר את החתימות שחתמו העדים, ויכתוב באותן שתי שיטות, ואינו חושש לעשות כן, שהרי חתימת העדים ניכרת. והרי אפילו יבואו העדים ויאמרו 'לא על זה חתמנו' — לא יהו נאמנים, שהרי חתימתם גלויה ומוכרת לפנינו.

(ע"ב) זר' יוחנן אמר: לא שנו אלא בין העדים לכתב, אבל בין עדים לאשרתא — אפילו שיטה אחת, פסול' — פירוש: האשרתא פסולה, אבל השטר אינו נפסל, לפי שנכתב כדינו וכבר נתכשר בחתימת העדים [ונקט 'פסול' ולא 'פסולה' אגב גררא שאמר 'בין עדים לכתב פסול']. (רשב"א, ר"ן, רא"ש. וכ"ה בשו"ע חו"מ מו, לא. וע"ע בשו"ת הריב"ש סוס"י שפב וב'מיוחסות' ח).

'שטר הבא הוא ועדיו בשיטה אחת כשר' — כתבו בתוספות ועוד ראשונים שיש להזהר שהעדים החותמים על השטר מתחת הכתב, לא יחתמו באמצע השורה או בסופה, שמא יגזוז השטר ויכתוב דברים אחרים באותה שיטה שבה מופיעות החתימות (וע"ש וברא"ש וברשב"א לעיל לענין דיעבד). וזו לשון התשב"ץ (ח"א ו): '... ולענין חתימת העדים — דע כי בעלי התוס' כתבו שלא יניחו העדים גליון מצד החתימה אפילו בשטרות (ולא רק בגט אשה), שמא יכתוב שטר באותו גליון וקיימא לן שטר הבא הוא ועדיו בשיטה אחת — כשר, כדאיתא בפרק גט פשוט. ולפי זה ישר בעיני מה שנהגו בכתובת חתנים לצייר בצירוף פסוקים בגליון, לפי שנהגו לעשות גליון גדול לגוי, ומלאו אותו באותן פסוקין וצירוף בשביל שלא יחתמו העדים בראש שיטה תחת שיטות הכתובה, וישאר גליון פנוי.

וכבר כתבתי למעלה מה שיש לחוש בכתיבת פסוקים, על כן צויתי לכתוב בכתובת בנותי וכלותי חרוזים, לא פסוקים, אבל מ"מ נכון הדבר למלאת הגליון ולא להניחו חלק...'. (ועצ"ש בסי' כ).

דף קסד

'אמר אביי: קסבר רב אין העדים חותמין על המחק אלא אם כן נמחק בפניהם' — אבל בלאו הכי, אם לא היינו מצריכים שיימחק בפניהם, אפשר שלא יבחינו בין המקום שנמחק פעם אחת למקום שנמחק פעמיים ויחתמו עליו. ואף על פי שאמרנו שאינו דומה נמחק פעם אחת לנמחק שתי פעמים — אפשר שזה רק לאחר הכתיבה שהדיו כבר נתייבש, יש חילוק במראה הכתב, אך אינו ניכר כל כך קודם לכן. ואף אם ננקוט שניכר הדבר אפילו בלא כתב (כן סובר ריב"ם), אפשר שהדיינים אכן מדייקים בדבר ומבחינים, אך לא עדים מן השוק החותמים (עפ"י תוס').

(ע"ב) '...וזימנין דיוזף מיניה זוזי במקושר ומיתרמי ליה זוזי ביני ביני ופרע ליה, ואמר ליה הב לי שטראי ואמרי ליה אירכס לי וכתב ליה תברא...'. — לכאורה חשש זה קיים גם בכל שטר מאוחר, שיפרע לו לפני התאריך הכתוב בשטר. ואפשר שרבי סובר שכל שטר מאוחר פסול. [ויש דעת תנאים כזאת, להלן בפרקין].

ויש מפרשים שבכל שטר מאוחר, יראו לכתוב שובר בסתמא, ללא תאריך (ע' להלן קעא), אבל כאן שזמן השטר ידוע וגלוי, אין העדים חוששים שמא יפשוט המקושר ונמצא מאוחר ויגבה פעם נוספת, שאין הכל בקיאים בדבר זה (רימב"ן).

'... קא סבר אין כותבין שובר' — יש להקשות לדעת הראשונים הפוסלים גט אשה בתאריך מאוחר (הרמב"ם — גירושין א, כה), כיצד מכשיר ר' חנינא בן גמליאל מקושר שעדיו מתוכו מפני שיכול לעשותו פשוט, הלא אם יעשנו פשוט יהא גט מאוחר? [ואכן מכאן הוכיחו התוס' בגטין (יז. ד"ה ר"ל) שגט מאוחר כשר. וכן היא שיטת הראב"ד — גירושין שם].

ויש לומר, כיון שבשעת כתיבת הגט דינו כ'מקושר' הגם שעדיו בתוכו, (ע' תוס' לעיל קסא. ד"ה מקושר, שנסתפקו בוה), ובאותה שעה לא היה נחשב 'מאוחר', היות וכן אינו נפסל לאחר זמן כשהפכו ל'פשוט', שהרי אין זה גרוע ממה שכתב הרמב"ם (בהלכה כז) שגט שהיה בו זמן ואח"כ חתכו והסיר את הזמן — כשר, כיון שבעת כתיבתו היה ראוי (הגרנ"ט — סי' עד. וע"ע במצוין ביוסף דעת גטין יז).

'הריני נזיר' — סומכוס אמר: 'הינא' אחת, 'דיגון' שתיים, 'טריגון'... — כבר עמדו הראשונים מה בא להשמיענו, הלא מקבל אדם נזירות בכל לשון שהיא. ויש שפרשו שאפילו אינו מבין בדיוק את משמעות הלשונות הללו, חלה הנזירות. וראה בארוכה בראשונים כאן; מהרש"ל; קובץ שעורים; תוס' יו"ט — ריש נזיר; שו"ת אגרות משה או"ח ח"א לב, ד וח"מ נו. וראה במובא ביוסף דעת ריש נזיר.

'הדר חזא ביה רבי בבישות. אמר ליה: לאו אנא כתבתיה, ר' יהודה חייטא כתביה. אמר לו: כלך מלשון הרע הזה' — נראה שמן הדין לא היה כאן איסור לשון הרע, שחלילה שיכשל ר' שמעון ברבי

להעיד אלא לכבוד ולפרסום הדבר. [ובאופן זה יתקיים השטר בשנים הראשונים]. וכן דעת הרמ"ה. ואולם אם חתמו לסירוגין, עד כשר ועד פסול ושוב עד כשר — פסול (ראשונים בשם גאון).

וכתב הרמ"ה שאם ידוע לנו שהקרובים הקדימו לחתום, אפילו בסוף השטר — פסול, כיון שהעדים החותמים מאוחר אינם אלא טפלים לראשונים, והרי עיקר העדות בפסול. וכן אם חתמו במעמד אחד, הרי נצטרפו זה עם זה להעיד ועדות כולם בטלה.

ב. נחלקו תנאים במקום אחר, האם גם בנמצאו עדים פסולים מכשירים בשאר, או דוקא קרובים [שכשרים להעיד במקום אחר]. ור"י ועוד ראשונים פוסקים שאין חילוק בדבר.

ג. כתב הרא"ש: היה רווח הפוסל את השטר, אין כשר במילוי חתימות אלא אם חתמו באותו יום, אבל מילאו ביום אחר — הריזה שטר מוקדם ופסול, שהלא בתאריך הכתוב בשטר עדיין לא היה לו תוקף.

וכתב רבנו יונה: אין כשר אלא אם מילאהו הלווה או המוכר או שמילא המלוה בציוויו, אבל אם הגיע ליד המלוה או הלוקח ומילאהו שלא על פי המתחייב — פסול. ואין נראה כן דעת הראב"ד ועוד, אלא כל שלא הגיע ליד בית דין, יש לו תקנה במילוי חתימות (ערא"ש ורשב"א).

דף קסג

רעו. מה דין השטרות דלהלן?

א. שטר שיש בו ריוח שורה או יותר בין חתימות העדים לאישור הדיינים.

ב. שטר הבא הוא ועדיו בשיטה אחת.

ג. שטר הבא הוא בשיטה אחת ועדיו בשיטה אחרת.

א. רב הכשיר שטר שיש בו ריוח מרובה בין חתימות העדים לאישור הדיינים. ופרשו דבריו כגון שטייט (שם) ומלא את הריוח, אבל בלאו הכי חוששים שמא יזייף ויכתוב דברים וחתימות באותו ריוח. התוס' פרשו שהטיוט אינו אלא נקודות או קוים וכד', באופן שניכר שלא היה כתוב שם דברים אחרים ונמחקו, אבל אם מילא דיו, יש לחוש שמא היה כתוב שם שטר ומחקו עם העדים שבו וכתב למעלה דברים אחרים. ויש חולקים.

ורבי יוחנן אמר: אפילו ריוח שיטה אחת בין החתימות לאישור הדיינים — פסול, כי יש לחוש שמא יחתוך השטר ויכתוב בשורה הריקה ככל שבלבו וגם יזייף שתי חתימות באותה שורה. והרי אישור הדיינים מקיים את הזיוף.

א. הלכה כרבי יוחנן.

אין פסול לריו"ח אלא הקיום לבדו (חז"מ מו, לא).

נראה שאם מפורש בקיום שהעדים חתמו זה תחת זה — כשר, שכבר אין לחוש לשטר הבא בשיטה אחת עם עדיו (מבי"ט, מובא בש"ך שם).

ב. לפי תירוץ אחד בתוס', וכן נקטו כמה פוסקים, פסל רבי יוחנן אפילו טייט אותה שורה [כי שמא ב"ד לא חתמו אלא על הטיוט]. ולפי תירוץ אחר לא פסל רבי יוחנן אלא ללא טיוט [ויתכן שרב הכשיר בריוח שיטה אחת, כי באופן זה אין מקיימים אותו עפ"י האשרתא אלא מהעדים שבו. או אפשר שגם רב מודה לרבי יוחנן ואין ביניהם מחלוקת].

ב-ג. לדברי רבי יוחנן, שטר הבא הוא ועדיו בשיטה אחת — כשר (שלא חילקו חכמים בין שטר גדול לשטר קטן (רשב"ם)). וכן הלכה. ח"מ מה, יט). ובלבד ששני עדיו כתובים באותה שורה, אבל אם חתומים זה מתחת לזה, הרי זה כשטר הבא הוא בשיטה אחת ועדיו בשיטה אחרת שפסול (כמו שאמרו לעיל שאין למדים משיטה אחרונה).

היו שני עדיו באותה שורה, ויש עדים נוספים בשורה אחרת — אין לקיים אותו מהעדים שלמטה אלא מהעדים שבאותה שורה, [כי יש לחוש שמא זייף כל אותה השורה, והעדים שלמטה חתומים על דברים שהיו כתובים למעלה, וחתכם].

כ"מ בסוגיא. ואולם אין הוכחה מהגמרא אלא באופן שהשטר קטן ואין גליון חלק למעלה, שאז יש לחוש לחיתוך, אבל אם מעל אותה שורה יש ריוח שורה ויותר, אין לחוש לחיתוך ו"ל דשפיר דמי לקיים מלמטה.

דפים קסג — קסד

רעז. א. מה דינו של שטר הבא הוא ועדיו על המחק?

ב. הוא על הנייר ועדיו על המחק.

ג. הוא על המחק ועדיו על הנייר.

א. אמר רב: שטר הבא הוא ועדיו על המחק — כשר ואין לחוש לזיוף, שהרי צריך לקיים החתימות. ואין לחוש שמא אחר שקיים חתימות העדים, מחק שוב דברי השטר וכתב דברים אחרים — כי אז היה ניכר שבמקום אחד נמחק פעמים ובמקום החתימות לא נמחק אלא אחת. [ואין לחוש שמא נתן פעם נוספת דיו במקום עדים ומחק כדי להיות שם שתי מחיקות — כי סובר רב אין העדים חותמים על המחק אא"כ נמחק בפניהם, ובאופן כזה לא היו חותמים העדים. אביי].

א. רב כהנא [דלא כרב טביומי] שנה הלכה זו בשם שמואל. ולדבריו צדדו בגמרא לומר שרב חולק ופוסל. ואולם לפי האמת אין צורך לומר שחולקים בדבר. וכ"מ בתוס'.

ב. לפי דעה אחת בתוספות, אין כשר שטר הבא הוא ועדיו על המחק אלא אם אין ריוח בין עד לעד כדי לכתוב 'אנחנו עדים...'/ שאם יש שם ריוח, יש לחוש שהיה השטר כתוב על הנייר ועדיו על המחק, והוסיפו 'אנחנו עדים...'/ כפי שצריך, ושוב מחק מלים אלו עם שאר דברי השטר וכתב מחדש.

ורייב"ם סובר שאין לחוש למחיקת 'אנחנו עדים...'/ כי אז יהיו באותו מקום שתי מחיקות וניכר השינוי אעפ"י שאין שם כתב.

שטר זה, בניגוד לשאר שטרות, אין מקיימים אותו על סמך אישור הדיינים הכתוב בו, כי יש לחוש שמא לאחר האישור מחק כל השטר עם העדים, וזייף הכל. אלא צריך לקיימו מן העדים שבו.

ב. שטר הכתוב על הנייר ועדיו על המחק — כשר. ובלבד שיכתבו העדים בין חתימותיהם 'אנחנו עדים חתמנו על המחק ושטר כתוב על הנייר'. אבל לא יכתבו כן למעלה מהחתימות או למטה, כי יש לחוש שימחק מלים אלו או יחתכן.

יש מכשירים בדיעבד גם ללא תוספת זו של העדים, כל שיש ריוח בין עד לעד (ע' בראשונים).

ג. הוא על המחק ועדיו על הנייר — פסול. ואפילו יזכירו זאת העדים בחתימתם — שמא ימחקו שנית ויכתבו